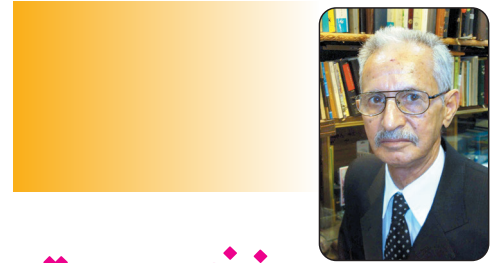

بخش پنجم و پیاپی

منشأ و پیشینه واژه «گلدان»
و «کشت و کار در پشت بام‌ها»

استاد محمدحسین ابریشمی

نخستین گلفروشه‌های تهران

جانی آغاز کردم. چون اجداد خانوادگی پدری و مادری ایشان از قدیم در کار تولید گل در روستا و عرضه آن در تهران بوده‌اند. پدر بزرگ ما دریش مرحوم نورعلی که بعدها لقب «رجبی اسلامی» گرفته اهل روستای «گی» یا «چی» از دهستان «النگه» (تولد حدود ۱۲۵۸، وفات ۱۳۳۷ ش) بعد از خدمت سربازی نیز با کار تولید و فروش گل ادامه داده است. دوست من آقا رحمانعلی، پس از شرح چگونگی کاشت و نشاء گل در روستای گی و حمل آن به تهران و عرضه آن در جلو خیابان لاله‌زار و سبزه میدان بازار توسط نورعلی و برخی روستائیان، براساس آنچه در کودکی از پدر بزرگش شنیده بود به این شرح بیان کرد (نقل به مضمون): بابانورعلی دوره سربازی با رضاخان (پهلوی اول) در یادگان با هم آشنا شده‌اند. بابانورعلی بعد از سربازی هم به کار تولید و عرضه گل ادامه می‌دهد. رضاخان که مدارج عالی نظامی را طی می‌کند گاهی در عبور از خیابان با نورعلی خوش و بشی می‌کند. بعداً رضاخان به سلطنت می‌رسد. چند سال بعد در رهگذری از پشت سرش کسی صدا می‌زند «نورعلی»: بابابزرگ صدای رضاشاه را می‌شناسد و پشتش می‌لرزد و برمی‌گردد و به احترام تعظیمی می‌کند و او رد می‌شود. چند سال بعد [در پی مقدماتی]، محمدرضا ولیعهد با جمعی برای خواستگاری «فوزیه» خواهر ملک فاروق سلطان مصر، عازم قاهره می‌شود (۵ اسفند ۱۳۱۷). در مقصد پس از خواستگاری، مراسم و آیین عقد ازدواج رسمی انجام می‌گیرد (۲۴ اسفند ۱۳۱۷)، و عروس و داماد و همراهان پس از چند روز عازم تهران می‌شوند. برای استقبال از فوزیه و ولیعهد و نیز مراسم عروسی «گل» فراوانی لازم بوده است. بابابزرگ (نورعلی) و شخصی به نام یحیی [اظهاراً از مسئولان دولتی وقت، اواخر فروردین ۱۳۱۸] مأمور می‌شوند از باغ‌ها و رویشگاه‌های طبیعی گل در شمال مقداری گل بیاورند. این کار را انجام می‌دهند. آقا نورعلی مدتی بعد از این مأموریت نیز با دیگر بستگان روستایی خود به کار تولید و عرضه گل ادامه می‌دهد، و فکر ایجاد گل‌فروشی را عملی می‌کند، و در خیابان شاه آباد، نیش کوچه آقا سید هاشم [نزدیک انتشارات اقبال] در مغازه‌ای با تابلو «گل‌فروش گلابول» به عرضه انواعی از «گل» و «گلدان» انواعی از گل و «تهال گل» می‌کند (روانش شاد باد).^۵

پی نوشت

۱. گزینش «بهار جاوید» برای نام «گل‌فروشی» جالب توجه و تبیین‌کننده وجود انواع گل در همه فصول سال است.
۲. در دوران پهلوی اول هر قران، به جای هزار دینار زمان قاجار، به صد دینار کاهش یافت، اما اصطلاح «دو هزار» برای «۲ ریال» استمرار پیدا کرد و هنوز هم گاهی نسل این هیچمدان (قدیمی‌ها) گاهی می‌گویند «دو هزار هم نمی‌ارزد» یعنی ۲ قران (ریال) ارزش ندارد.
۳. یادداشت‌های روزانه از محمدعلی فروغی، به کوشش ایرج افشار، تهران، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۸ به اختصار.
۴. چهل سال تاریخ ایران، جلد اول المآثر و الآثار، ص ۱۳۶، ۱۳۷، آنچه داخل دو قلاب [شاید «سینری»] و [شاید پوتی تو: سیب‌زمینی] افزوده مرحوم ایرج افشار است (ابریشمی).
۵. مطالب مزبور مضامین شنیده‌های تلفنی این هیچمدان از دوست دیرینه‌ام رحمانعلی ملک‌جانی است، آنچه داخل ابرو () و قلاب [] آمده افزوده صاحب این قلم است.

شش رنگ، گل میخک پرپر چهار رنگ، گل قرنفل فرنگی پرپر، [گل] قرنفل [یک رنگ یک قسم، مختلف‌اللون، گل بوقلمون به الوان مختلف، گل زبان به قفا پر پر و کم پر پنج رنگ، گل عقرب قسم، گل میمون قسم، عطر درختی قسم، نیلوفر فرنگی اقسام مختلفه، گل پیچ قسم، سینزر [شاید «سینری»]، سالریا، فری‌ور، فلوکس، انجیر فرنگی، سیب‌زمینی فرنگی، کرفس فرنگی، بادنجان فرنگی، تربچه فرنگی، هویج فرنگی، پانات [شاید «پوتی تو»: سیب‌زمینی]، ترشک فرنگی، کنگر فرنگی.^۴

قدیم‌ترین گل‌فروشی‌های تهران پس از قاجار

تحقیق در باب «قدیم‌ترین گل‌فروشی‌های تهران»، از دوست و همکار (بازنشسته بانک کشاورزی، و هم سن خود ۱۳۱۸ ش) رحمانعلی ملک

دو مجموعه دستنوشته یکی زندگینامه شماری از رجال فرهنگی، و دوم یادداشت‌های جالب و خواندنی و بسیار مهم مرحوم محمدعلی فروغی، دانشمند بسیار دان و سیاستمدار کاردان (وفات ۵ آذر ۱۳۲۱) توسط مردی عالم و ادیب پرکار شادروان حسن ره‌آور (وفات ۱ خرداد ۱۳۹۱، در سن ۹۷ سالگی، نخستین دستیار مرحوم دهخدا در تدوین لغت‌نامه) در سال ۱۳۸۷ به کتابخانه مجلس (به مدیریت دکتر رسول جعفریان) اهدا شده است. دستنوشته‌های دوم شامل یادداشت‌های روزانه از محمدعلی فروغی (۲۶ شوال ۱۳۲۱-۲۸ ربیع‌الاول ۱۳۲۲) است. این کتاب به کوشش شادروان ایرج افشار (وفات ۱۸ اسفند ۱۳۸۹) با مقدمه‌ای تحقیقی و عالمانه با عنوان جالب و ابتکاری و هوشمندانه «سرآورد» که تلویحا یادآور نام خانوادگی «ره‌آور» اهداکننده است؛ و همچنین نمایه‌هایی خاص (که در غالب آثار مرحوم افشار می‌توان دید)، که در کار پژوهشگران کلید و رهگشا است، در پایان کتاب ذیل «فهرست اصطلاحات فرهنگی» آمده است. در این فهرست از جمله نام «گل‌فروشی فرنگی ۱۲۸» ثبت شده است. با رجوع به صفحه ۱۲۸، چهار سطر پایانی یادداشت شماره ۴۰ [فروغی] سه‌شنبه ۶ ذیحجه ۱۳۲۱ / ۲۳ فوریه ۱۹۰۴ / برابر ۴ اسفند ۱۲۸۲ در تقویم کنونی] وجه تسمیه «گل‌فروشی فرنگی» (بهار جاوید) آمده است:

خانه آمدم، به نوشتن این وقایع مشغول شدم و کار دیگری نکردم... امروز از دکان «گل‌فروشی فرنگی» موسوم به «بهار جاوید» یک «کوزه سنبل بالا رونده سفید» به سه هزار [دینار] = ۳ قران^۲ و ده شاهی خریدم. سه هزار آن را آقا [پدر فروغی، محمدحسین ذکاء‌الملک، وفات ۱۳۲۵ ق / ۱۹۰۷ م] داده بودند.^۲

گل و گیاهان واردات از غرب

در دستنوشته محمد علی فروغی به شرح مزبور از «سنبل بالا رونده سفید یاد شده است. به گمان این هیچمدان گل موصوف با قیمت گزاف و اینکه در «گل‌فروشی فرنگی» عرضه می‌شده، باید از ارقام سنبل وارداتی دوران سلطنت مظفرالدین شاه قاجار (ذیحجه ۱۳۱۳-۱۳۲۴ بوده است. زیرا در بین اسامی گل و گیاهان وارداتی از فرنگستان نام سنبل موصوف نیامده است. اعتماد السلطنه، همان سان که در مباحث پیشین (نیم‌خ، تثار... گلدان، کشت و کار در پشت بام) یادآوری شد، ذیل عنوان «تربیت انواع گل‌ها و ریاحین» مطالبی نقل کرده، و در پایان افزوده است:

... آنچه در این چهل سال، به خصوص از سلطنت پادشاه زمان [ناصرالدین شاه] اقسام گل و ریحان از جنگل‌ها و کوهساران و یا خط شاسعه [بندر] فرنگستان به شهرهای ایران [اسیما] به‌ویژه دارالخلافه طهران وارد گردیده و رواج یافته بسیار است، بعضی را در این مقام برنگاریم، به ضمیمه برخی از خضراوات [سبزه‌ها] جدید و بقول [سبزی و صیفی‌جات] غریبه:

گل سرخ مؤیدی هشت قسم، درخت اقاچیا چهار رنگ، گل بغدادی که شبیه به گل رشتی است، گل ختمی درختی پُر پرو کم پُر دو قسم، گل یخ [یک] قسم، گل طاوسی قسم، گل صد تومانی قسم، گل کوب که به چند لون است گل مریم پرپر و کم پر دو قسم، گل خزرهره پرپر کم پر سه قسم، گل ساعت قسم، گل شمعدانی پرپر کم پر به الوان مختلفه که بعضی معطر است ده قسم، گل شب بوی پر پر شش قسم، گل اشرفی دو قسم، گل شاه پسند چهارده قسم، گل آویز پرپر کم پر پنج قسم، گل ناز پرپر سه رنگ، گل همیشه بهار فرنگی و غیره دو قسم، گل بنفشه فرنگی سه رنگ، گل بنفشه ایرانی پرپر سه رنگ، گل مار قسم، گل خنجری قسم، گل لادن چهار رنگ، گل داودی فرنگی چهار رنگ، گل داودی ایرانی الوان چهار رنگ، گل رازی قسم، گل خورشیدی سه رنگ، گل سنبل پرپر هولاندی